

Луганська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ГО «Фонд відновлення залізничної спадщини України»
Департамент сталого розвитку та внутрішніх комунікацій
АТ «Укрзалізниця»

«Луганщина: краєзнавчі розвідки»

Матеріали IV Всеукраїнської
науково-практичної конференції,
присвяченої 100-річчю Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка та
160-річчю історії залізничного транспорту в Україні
(м. Старобільськ, 22 квітня 2021 р.)

Старобільськ
2021

**Луганська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України**

**ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”**

ГО „Фонд відновлення залізничної спадщини України”

**Департамент сталого розвитку та внутрішніх комунікацій
АТ „Укрзалізниця”**

Луганщина: краєзнавчі розвідки

Матеріали ІV Всеукраїнської
науково-практичної конференції,
присвяченої 100-річчю Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка та 160-річчю історії залізничного
транспорту в Україні.
(м. Старобільськ, 22 квітня 2021 р.)

Старобільськ
2021

УДК 908(477.61)
ББК 63.3(4УКР)
Л 83

Рецензенти:

Ваховський Л. Ц. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Воронін В. М. – доктор історичних наук, доцент, заступник виконавчого директора Національного фонду досліджень України.

Нефьодов Д. В. – доктор історичних наук, доцент кафедри історії Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Редакційна наукова колегія:

Курило В. С. – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, голова Правління ЛОО НСКУ.

Бадер А. В. – доктор політичних наук, доцент, заступник голова Правління ЛОО НСКУ.

Бублик О. І. – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Рубан М. Ю. – менеджер Відділу корпоративної соціальної відповідальності Департаменту сталого розвитку та внутрішніх комунікацій АТ „Укрзалізниця”, голова правління ГО „Фонд відновлення залізничної спадщини України”.

Забудкова О. А. – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Л 83 **Луганщина: краєзнавчі розвідки** : матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф., 22 квіт. 2021 р., Старобільськ, Україна / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка” [та ін.]. – Старобільськ, 2021. – 253 с.

До збірника ввійшли матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції „Луганщина: краєзнавчі розвідки” (22 квітня 2021 р.)

Для широкого кола читачів, науковців, краєзнавців, учителів, студентів та всіх, хто цікавиться історією, сучасністю й переймається майбутнім Луганщини.

Роботи друкуються в авторській редакції. В збірнику максимально зменшено втручання в обсяг та структуру наданих до друку матеріалів.

УДК 908(477.61)
ББК 63.3(4УКР)

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
(протокол № 8 від 30.04.2021 р.)

© Колектив авторів, 2021
© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2021

Джерела та література

- 1. Сріблянський М.** *Шевченківська енциклопедія*: у 6 т. / Гол. ред. М. Жулинський. К. : Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2015. Т. 5: Пе-С . С. 930–931. **2. Шаповал М.** *Схема життєпису*. Новий Йорк: Українська Громада ім. М. Шаповала, 1956. 41 с. **3. Шаповал Микита Юхимович.** *Видатні постаті України*. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/ukrainska_elita/part5/009.htm **4. Шаповал Микита Юхимович.** *Біографії письменників та поетів*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1885&page=3>

Б. А. Івченко

(Харківський історичний музей
імені М. Ф. Сумцова)

Нові дані про антибільшовицький рух на території Луганського та Старо-Айдарського уїздів Донецької губернії (1920–1921 рр.)

Антибільшовицькі повстанські загони активно діяли в 1920–1921 рр. у Луганському і Старо-Айдарському уїздах Донецької губернії, які, за сучасним адміністративно-територіальним поділом, є нині складовими частинами Луганської області. Історики радянських часів дуже обережно торкалися теми діяльності повстанських загонів на вищезазначеній території, ураховуючи ідеологічні вимоги правлячої партії країни. Наприклад, у книзі „История городов и сел Украинской ССР. Ворошиловоградская область”, виданій 1976 р., знаходимо лише епізодичні згадки про антибільшовицьких повстанців 1920–1921 рр., яких, зважаючи на загально визнаний тоді в історіографії дискурс, прийнято було називати „бандитами” [2, с. 632]. Більш докладно ця тема висвітлена у пострадянських дослідженнях, серед яких, приміром, стаття Миколи Карпенка, яка була опублікована у книзі „Історія Станично-Луганського району” [4, с. 75–85]. Крім того, антибільшовицькі повстання на території сучасної Луганської області описує Дмитро Снегирьов у дослідженні „Луганські повстанці проти комуні” [7]. Історики Вадим Золотарьов та Валерій Стьопкін у книзі „ЧК-ГПУ-НКВД в Донбасі” також побіжно зачіпають цю тему [3]. Однак, попри існування певного історіографічного доробку щодо антибільшо-

вицького повстанського руху на теренах Луганського та Старо-Айдарського уїздів Донецької губернії, означена тема наразі висвітлена недостатньо, тому необхідність її глибшого дослідження залишається актуальною, зважаючи на запровадження в науковий обіг нових історичних джерел. Особливого значення питання повстань на території колишніх уїздів Донецької губернії набуває через те, що нині там ведуться бойові дії Збройних Сил України проти терористичних формувань так званої „Луганської народної республіки”. Аналіз і врахування історичного досвіду антибільшовицьких повстанських загонів можуть допомогти справі обґрунтування і використання адекватних тактичних дій сучасних українських партизанських груп на тимчасово окупованій території.

Джерельною базою нашого дослідження став великий за обсягом документ – „Зведення про участь міліції у боротьбі з бандитизмом”, який зберігається у фондах Харківського історичного музею ім. М. Ф. Сумцова в колекції колишнього начальника міліції УРСР О. М. Чайковського [6]. Зазначений документ охоплює період із 1920 до 1921 рр. і надає до використання раніше не відомі факти про діяльність антибільшовицьких повстанських загонів на теренах Луганського та Старо-Айдарського уїздів Донецької губернії.

Уважно досліджуючи „Зведення...”, можемо дізнатися, що в листопаді 1920 р. біля хутора Княжево відбулася збройна сутичка між загonom міліції Луганського району і трьома бійцями повстанського загону Терезова. Унаслідок перестрілки було застрелено 2 повстанців, одному із трьох вдалося втекти, однак утрат серед міліціонерів не було [6, с. 1]. Слід зауважити, що офіційна назва хутора Княжево – хутір Свято-Дмитрівка, але місцеве населення його називало „Княжево”, „Княжий” або „Дмитрівка” [4, с. 78], саме тому у „Зведення...” потрапила народна назва цього населеного пункту. Звернімо увагу, що повстанські загопи в документі називаються „бандитськими”, адже саме за допомогою використання таких слів радянська влада вкорінювала у свідомість населення ставлення до повстанців як до напівкримінальних елементів.

У період із 16 по 23 грудня 1920 р. повстанський загін Терезова у кількості 40 чоловік та 11 тачанок з’явився у районі

Трехізбенки. Між повстанцями та місцевою міліцією зав'язалася перестрілка, внаслідок якої міліціонери були змушені тікати у Слов'яносербськ, а повстанці пішли до хутора Райгородки. Однак згодом на боротьбу із загоном Терезова було відправлено зведений загін міліції під командуванням Шуленіна. Уже 19 грудня 1920 р. біля Нижньої Богданівки чималий загін міліції Луганського району зіштовхнувся із силами повстанського загону Терезова, який нараховував 70 вершників і 30 піших бійців. Між міліціонерами та повстанцями зав'язався бій, унаслідок якого було вбито 5 повстанців (за іншими даними – 6), а серед міліції втрат не виявилось [6, с. 2]. Під натиском зведеного міліцейського загону повстанці відступили до хутора Велика Чернігівка, а потім зникли у невідомому напрямку [6, с. 3].

6 січня 1921 р. міліцейський загін Шуленіна вів бій із іншим повстанським загоном під командуванням відомого місцевого отамана Каменюки (варіанти написання прізвиська отамана: Каменюк, Каменюка, Каменєв), зауважимо, що справжнє ім'я і прізвище отамана Каменюки – Андрій Авраменко [5, с. 221]. Загін Каменюки був вибитий із Великої Чернігівки до хутора Княжево, у бою, як записано у міліцейському документі, було знищено 5 повстанців, однак про втрати міліціонерів жодних записів немає [6, с. 4].

Історик М. Карпенко, вочевидь, спираючись на інші джерела, про ці самі події пише так: *„Тільки 6 січня 1921 р. червоноармійці і міліція наздогнали Каменюку в с. Городище, який після бою відступив на Чернігівку, потім на Петропавлівку”* [4, с. 79]. Продовжуючи оповідь про повстанський рух, М. Карпенко цитує інформаційне зведення міліції Луганського уїзду від 1 лютого 1921 р.: *„під час нальоту банди Терезова у кількості 65 чоловік на Старий Айдар 31 січня в 12 годин дня убиті волосний військом Яровий, діловод Дербєнев і молодший міліціонер Старо-Айдарського району Василь Губанов”* [4, с. 79].

Трохи інакше про той самий епізод повідомляється у знайденому нами „Зведенні про участь міліції у боротьбі з бандитизмом”: *„під час нальоту банди на Старий Айдар чисельністю до 55 чоловік, були убиті: волвоєнком Єровий, діловод Дербєв і молодший міліціонер Губанов Василь”* [6, с. 4]. Таким чином, у двох наведених документах кидається в очі

зазначена кількість повстанців у загоні та різне написання прізвищ загиблих.

У першій половині березня 1921 р. на території Старо-Айдарського району під командуванням отамана Каменюки діяв повстанський загін, який складався із 200 вершників, при яких було 3 кулемети [6, с. 5]. Однак Дмитро Снегирьов пише, що навесні 1921 р. загін Каменюки нараховував 600 вершників і 200 піших вояків. 5 березня 1921 р. цей загін захопив місто Старобільськ, де проходив з'їзд комітетів бідноти, унаслідок чого більшість делегатів з'їзду було знищено повстанцями. Одразу після цього на боротьбу із повстанським загonom Каменюки був відправлений міліцейський загін під командуванням начальника районної міліції Андрєєва [6, с. 5], але бойових зіткнень між цими загонами тоді не відбулося. Радянська влада, занепокоєна зростанням антибільшовицьких сил в регіоні, відправила додатково на боротьбу із загonom отамана Каменюки окремий винищувальний батальйон, кавалерійську винищувальну групу та 3-й Заволзький полк Червоної Армії.

16 червня 1921 р. загін Каменюки, у кількості 150 вершників і 2 гармат, діяв біля Петропавлівки Старо-Айдарського району, як це зазначено в тексті знайденого нами міліцейського документу тих часів. А наступного дня, тобто 17 червня, загін Каменюки провів 2-годинний бій біля хутора Княжев [6, с. 7]. На цьому згадки про повстанський рух, у віднайденому нами документі із фондів Харківського історичного музею, закінчуються. Однак зазначимо, що, виходячи з історичних фактів, загін Каменюки і сам отаман були знищені 24 листопада 1921 р. біля с. Осінова. Тіло отамана Каменюки було відправлено до Бахмута, де було виставлено на загальний огляд. А командир радянського загону Медведєв, що знищив легендарного отамана, був нагороджений золотим годинником від Всеукраїнської надзвичайної комісії [1, с. 78].

Ураховуючи використані у цій статті історичні факти, документи і історіографічні дослідження, доходимо висновку, що антибільшовицькі повстанські загони під командуванням Терезова та отамана Каменюки, які налічували від кількох десятків до кількох сотень бійців, активно діяли в 1920–1921 рр. на території Луганського та Старо-Айдарського уїздів Донецької

губернії. Повстанські загони вели бої проти місцевої міліції, про що свідчать записи у віднайденому нами машинописному документі міліцейських звітів періоду 1920–1921 рр., який зберігається у фондах Харківського історичного музею ім. М. Ф. Сумцова, і доповнює загальну картину подій, що відбувалися в ті часи на території Луганського та Старо-Айдарського уїздів Донецької губернії.

Джерела та література:

- 1. Гладков Т. К.** Медведєв / Теодор Гладков. – М.: Молодая гвардия, 1985.
- 2. Елькин А. П.,** Поберий Н. В., Темногород В. П. Станично-Луганское / А. П. Елькин, Н. В. Поберий, В. П. Темногород // История городов и сел Украинской ССР. Ворошиловоградская область. – К.: Институт истории Академии наук УССР, 1976. – С. 628 – 638.
- 3. Золотарев В.,** Стёпкин В. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе: люди и документы 1919-1941. – Донецк: Алекс, 2010.
- 4. Карпенко Н. М.** Донское казачество и крестьянство в период революции и Гражданской войны (1917–1921 гг.) / Карпенко Н. М. // История Станично-Луганского района. – Луганск: Глобус, 2008. – С. 43–94.
- 5. Савченко В.** Атаманщина. / В. Савченко. – Х.: Фолио, 2011.
- 6. Сводка:** об участии милиции в борьбе с бандитизмом [машинопис, період з 1920 по 1921 рр., з документів Чайковського О. М.] – 1921. – 9 с. // Фонди Харківського історичного музею ім. М. Ф. Сумцова, інв. НДФ-6861.
- 7. Снегирев Д.** Атаман Каменюка. Луганские повстанцы против коммуны, 1921 г. / Снегирев Дмитрий. – Режим доступу: <http://ord-02.com/rasledovaniya/item/22338-ataman-kamenyuka-luganskie-povstantsyi-protiv-kommunyi-1921-god>.

О. Є. Кадук

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

Історія села Брусівка Біловодського району на сторінках наукових досліджень та у спогадах очевидців

У 20-30 рр. XVII ст. розпочинається інтенсивне заселення українськими і російськими селянами, запорізькими і донськими козаками територій, що прилягали до річки Деркул та її приток Бешкінь (Бітке, Сухий Обитік) та Євсуг [4]. Так і виникло у